

Aynur Turan

*F.Köçerli adına
Respublika Uşaq
Kitabxanasının
metodisti*

Dahi Azərbaycan şairi Mirzə Məhəmməd Əli Saib Təbrizi dünya ədəbiyyatının ölməz simalarından olan XVII əsrdə yaşamış qüdrətli Azərbaycan şairidir. Onun əsərlərində öz xalqının mənəvi dünyası, bədii dühası öz əksini tapıb. Tamamilə yeni üslubda şeirlər yazan Saibin şöhrəti az bir zamanda bütün farsdilli ölkələrə yayılıb, poeziyası çox yüksək qiymətləndirilib. XVII yüzillikdə Füzuli ədəbi məktəbinin davam və inkişaf edilməsində Saib Təbrizinin böyük xidmətləri olub. Əsərlərini Azərbaycan və fars dillərində qələmə alan şair ədəbi mühitlə "Əsrinin Füzulisi" adlandırılıb, eyni zamanda təzkirəçi kimi də tanınıb. Məhəmməd Əli Saib Təbrizi iki dildə şeir yazan görkəmli Azərbaycan şairlərindəndir. Şair azərbaycanca yazdığı qəzəlləri ilə yanaşı, fars dilində yaratdığı sənət inciləri XVII əsr fars dilli poeziyanın ən yaxşı nümunələri olduğundan Saibi eyni zamanda İran ədəbiyyatının da görkəmli nümayəndəsi hesab etmişlər. Saib Təbrizi XVII əsrdə yaşamış, mənşəcə Azərbaycan türklərindən olan, Azərbaycan türkcəsi və fars dilində gözəl əsərlər yaradan klassik Azərbaycan ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələrindən biridir. Bu mütəfəkkir sənətkar hələ öz sağlığında İranda, Hindistanda, Əfqanıstanda və Türkiyədə məşhur olmuş və həmin xalqların ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində Saib Təbrizinin təqribən 300 min misra şeir yazdığı müəyyən edilmişdir. 1975-ci ildə Hindistanın Lakhnau şəhərinin əl yazmalar xəzinəsindən şairin 230 min misradan artıq şeirinin köçürüldüyü əlyazma nüsxəsi tapılmışdır. Saib Təbrizi çoxsaylı qəsidlər, rübailər, qitələr, məsnəvilər və nəsr əsərləri yazsa da, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə mehiz müqəddir qəzel ustası kimi daxil olmuşdur. Onun "Qəndehamamə" məsnəvisi Azərbaycan ədəbiyyatında epik şeirin qiymətli nümunələrindən biri sayılır. Təzkirəçilərin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, Saib xoşxasiyyət, mülayim təbiətli, möhtərəm bir şəxs olunmuşdur. Lakin məclislərdə hazırcavab, bədahətən şeir deyən, müşairəni sevməyən sənətkar imiş.

Mirzə Məhəmməd Əli Saib Təbrizi 1601-ci ildə Təbriz şəhərində doğulmuş və ibtidai təhsilini də burada almışdır. Atası Mirzə Əbdürrəhim tacir idi və məşhur təzkirəçi Nəsrabadinin yazdığına görə, xalq arasında yaxşı etibar qazanmışdı. Ata babası Şəms əd-Din Məhəmməd Təbrizi Şərq dünyasında "Qələmi şirin" adı ilə tanınmış çox mahir xəttat idi. XVI əsrin axırlarında, I Şah Təhmasibin zamanında Təbriz osmanlılar tərəfindən işğal olunmuşdu. Şəhər azad edildikdən sonra I Şah Abbas bir çox təbrizliləri İsfahana köçürür. Saibin atası da köçürülənlərin arasında olur. Buna görə də Saib öz təhsilini və poetik fəaliyyətini İsfahanda davam etdirir. O, dövrün görkəmli alimlərindən Kaşi və Şəfaidən dərs alır. Təhsilini başa vuranda artıq onu İsfahanda savadlı, ziyalı və istedadlı şair kimi yaxşı tanıyırdılar. Bundan sonra Saib dövrünün ənənələrinə uyğun olaraq, təhsilini səyahətlərdə davam etdirir. O, Məkkə və Mədinə ziyarətində olur, buradan da Osmanlıya gedir. Osmanlıda o, ölkənin tanınmış

şair və alimləri ilə tanış olur, yaradıcılıq söhbətləri aparır. Saib Təbrizi gənclik illərini doğma şəhəri Təbrizdə keçirmiş, sonra müəyyən fasilələrlə yuxarıda adları çəkilən ölkələrə səfər etmiş, həmin yerlərdə yazıb-yaratmış və nəhayət, İsfahan şəhərinə qayıdıb, ömrünün axırına qədər orada yaşamışdır. Saib Təbrizi İran tədqiqatçılarının "İsfahan üslubu" adlandırdıqları yeni poetik cərəyanın yaradıcısıdır. Hindistanda isə onu farsdilli poeziyanın "Hindistan məktəbi"nin banisi kimi tanıyırlar. S. Təbrizi ədəbiyyata böyük bir poetik irs qoyub getmişdir.

Şair qürbət ellərdə olarkən Təbrizdə keçirdiyi xoşbəxt günlərini, ömrünün bahar çağlarını həsrətlə xatırlamışdır.

O bahar ömrümüzün günləri düşdükcə yada, Saibin fikri gəzər Təbrizin o cənnətini.

Saib Təbrizi ədəb-ərkan, cəmiyyətdə məclislərdə özünü necə aparmaq qaydası, dostluğun məziyyətləri, düşməni heç zaman aciz saymaq, böyüyə hörmət, kiçiklərə örnək olmaq və s. haqqında onlara şeirlər yazmışdır. Dostluqdan danışarkən şair deyir:

Soyutma məclisi heç pıçıpıç söhbətlə.

O, məclisə ki, ora varılar yığışmışlar,

Gedərsə yoxsul əgər, əyləşər nə halətə?!

Saib Təbrizinin sənətkarlıqla deyilmiş bu cür nəsihatemiz şeirləri çoxdur. Elə buna görə də, təzkirəçilərin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, Saibin divanlarından seçilib üzü köçürülmüş gülçinlər o zaman kitabxanalardan daha çox alimlərin və şeir-sevərlərin evində, hökmdarların saraylarında olumuş. İllər keçdikcə Azərbaycanın bu böyük söz ustasının divanları dünyanın bir çox mötə-

Şairin "Qəndehamamə" poeması və "Mahmud və Ayaz" adlı əsəri də özünəməxsusluğu ilə seçilir. Saib Təbrizi öz şeirlərlə yanaşı, istər sələflərindən, istərsə də müasirlərindən sevib bəyəndiyi 800 şairin şeirindən 25 min beytlik bir gülçin hazırlamışdır ki, bu kitab "Səfinəyə-Saib" adı ilə məşhurdur. Ömrünü şeirə, sənətə həsr etmiş, yarım əsrdən artıq yaradıcılıq yolu keçmiş Saib Təbrizi 1676-cı ildə İsfahan şəhərində vəfat etmişdir. İsfahanda məşhur "Saib təksəyində" dəfn olunmuş bu böyük sənətkarın qəbri uzun illər gözden-nəzərdən uzaqda qalmışdır. Ədəbi ictimaiyyətin səyi nəticəsində şairin qəbri tapılmış, ölümünün 300 illiyi

“Özünlə şeir apar, Saib...”

(Şair Saib Təbrizinin bu il 415 illik yubileyi qeyd olunur)

Mirzə Məhəmməd Əli Saib Təbrizi 1601-ci ildə Təbriz şəhərində doğulmuş və ibtidai təhsilini də burada almışdır. Atası Mirzə Əbdürrəhim tacir idi və məşhur təzkirəçi Nəsrabadinin yazdığına görə, xalq arasında yaxşı etibar qazanmışdı. Ata babası Şəms əd-Din Məhəmməd Təbrizi Şərq dünyasında "Qələmi şirin" adı ilə tanınmış çox mahir xəttat idi. XVI əsrin axırlarında, I Şah Təhmasibin zamanında Təbriz osmanlılar tərəfindən işğal olunmuşdu. Şəhər azad edildikdən sonra I Şah Abbas bir çox təbrizliləri İsfahana köçürür. Saibin atası da köçürülənlərin arasında olur

Bezi tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, onun irsi təqribən 300 min beyt təşkil edib. Görkəmli Azərbaycan alimi Məhəmməd Əli Tərbiyət "Azərbaycanın görkəmli adamları" kitabında yazır ki, o, özü Saibin 120 min beytlik "Divan"ını (poemaları daxil olmadan) gözü ilə görüb. Şairin müxtəlif mənbələrdə göstərilən "Mahmud və Ayaz" məsnəvisi isə dövrümüze gəlib çatmamışdır. Saib Təbrizi həm də Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi üçün qiymətli mənbələrdən sayılan "Səfinəi-Saib" adlı cümgün tərtibçisidir. Onun yaradıcılığı Azərbaycanda, həmçinin İranda, Türkiyədə, Orta Asiya ellərində, Əfqanıstanda və Hindistanda farsdilli və türkdilli ədəbiyyatların inkişafına mühüm təsir göstərmişdir.

Saib Təbrizi iki dildə şeir yazan görkəmli Azərbaycan şairlərindəndir. Şairin Azərbaycanca yazdığı qəzəllərlə yanaşı, fars dilində yaratdığı sənət inciləri XVII əsrin farsdilli poeziyasının ən yaxşı nümunələri olduğundan Saibi eyni zamanda İran ədəbiyyatının da görkəmli nümayəndəsi hesab edirlər. Saib Təbrizi vətəni Təbrizdən ayrılıb uzun illər İsfahanda və qürbət ölkələrdə yaşadığı müddətdə, həmin ölkələrdə ədəbi-ictimai fikrin inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Buna baxmayaraq, o, daim Təbrizin həvəsi ilə qanadlanmış, bu gözəl şəhərin adını iftixarla çəkmiş, ona mənsub olduğu üçün fəxr etmişdir:

Sədi əgər Şirazın boz qumundan yarandı,

Saib doğdu Təbrizin müqəddəs torpağından.

Ayrılar dostundan, əlbət olmasa dost mehriban,

Çün sarı yarpaqları bağdan qovar badi-xəzan.

Qətrədən irmaq olar, irmaq da çayda birləşər,

Tənhalıqdan heç nə hasil etməmiş ayrı olan.

Müxtəlif xisletlilər yüz il tanış olsa, yənə

Xasiyyət tutmursa, onlar ayrılar bir gün inan.

Şair Azərbaycan dilində olan şeirlərinin birində cavanlara nəsihət edir ki, eğer istəyirsiniz xalq içərisində hörmətli olasınız, "qocalar qədrini igidlikdə bilin". Farsca qəzəldə oxucusuna məclis qaydalarından danışır.

Çalış qonaqlığa getmə, əgər gedən olsan, İtaət etylə sən hər qaydaya mətanətlə...

Yağ ilə bal kimi ol cümlə məllis əhliylə, Üzünü turşudaraq baxma sən küduretlə.

Biri danışdı əgər, kəsmə sözün sən yarıda, Üyüder öz dənini xalq həmişə növbətlə.

Gələndə məclisə öyrən əvvəl nədir səbəbi,

ber kitabxana və müzeylərinə aparılmışdır. Saib Təbrizinin yadigar qoyub getdiyi ədəbi irsi ilk dəfə Hindistanda, "Seçilmiş əsərləri" 1927-ci ildə Heydərelə Kəmalı tərəfindən İranda, "Kulliyat"ı 1954-1957-ci illərdə Əmir Firuzkuhi tərəfindən Tehrandə, Azərbaycan dilində qəzəlləri 1946-cı ildə ərəb əlifbası ilə akademik H.Araslı tərəfindən Bakıda, Saibin öz xətti ilə yazılmış divanın faksimilesi 1971-ci ildə Kəraçidə nəşr olunmuşdur. Saib Təbrizinin hörmətli oxuculara təqdim olunan bu kitabında toplanan əsərləri adlarını çəkdiyimiz divan və külliyyatlardan əlavə, Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan divanlarından seçilmişdir. Onun yadigar qoyub getdiyi yüksək sənət nümunələri, təbliğ etdiyi böyük bəşəri ideyalar bu gündə çox yüksək qiymətləndirilməkdədir. Azərbaycanın bu görkəmli sənətkar XVII əsrdən beri yazılmış minlərlə çiglərdən, təzkirələrdən, ədəbi və elmi kitablardan oxucuların qəlbine köçmüşdür. İndi o, milyonlarla pərəstişkarının üreyində yaşayır. Şair özü də vaxtilə yazmışdır:

Bu qara torpağın altındadı Saib,- deyə siz bəzməyiniz,

Məni gündən sonra gəzsəz, siz üreklərdə gəzin.

münasibətlə yenidən bina edilmişdir. Saib Təbrizi yaradıcılığında behs edən alimlərin onun yeni söz demək tərzindən, fikir orijinallığından və üslub xüsusiyyətindən ayrıca danışmış, şairin bu cəhətini sənətkarlığının müvəffəqiyyətlərindən hesab etmişlər.

Saib vətəni Təbrizdən ayrılıb uzun illər İsfahanda və qürbət ölkələrdə yaşadığı müddətdə həmin yerlərin ədəbi-ictimai fikrinin inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Şair qürbətdə olarkən Təbrizdə keçirdiyi xoşbəxt günlərini, ömrünün bahar çağlarını həsrətlə xatırlamışdır.

O bahar ömrümüzün günləri düşdükcə yada,

Saibin fikri gəzər Təbrizin o cənnətini.

Saib ədəbiyyat aləmindəki müvəffəqiyyətlərini bu doğma şəhərin adı ilə bağlamış, "Saib, sən gözəl tē-

binlə Təbrizi şəhərlər içərisində başı uca etmişsən"- deyərək doğma anası qarşısında iftixarla hesabat verən təvazökar bir oğlu xatırlatmışdır. Lirik şair Saib Təbrizinin ölümü ədəbiyyat aləmində böyük bir itki olmuş, onun müasirləri bu böyük ustadın vəfatına mərsiyələr yazmışlar. Təzkirəçilər və ədəbiyyatşünaslar onun sənəti qarşısında öz heyranlıqlarını gizlədə bilməmişlər. Şair haqqında ilk sözü onun müasirləri söyləmişdir.

Saibin şeiri verir indi bütün gözlərə nur,

Görməmişdir belə bir sürmə İsfahan yuxuda.

Fəqət gözlərə nur verən bu sənətkar İsfahanda özünə layiqincə qiymət verilməməsinə görə üzü. O, yaxşı bilirdi ki, onun göndürdüyü parça sənətini pərdələmək, od-alov saçıran şeirlərinin səsinə batırmaq mümkün deyildir. Odur ki, yazırdı:

Külle məni örtmək diləyən sadədil insan,

Çaxmaq daşını parçalayan şölələrim var.

Saib Təbrizi 1677-ci ildə İsfahan şəhərində vəfat edib və orada da dəfn edilmişdir.